

RADOVI ZAVODA JAZU U ZADRU. Sv. XXIX—XXX, 1982—1983. (izišlo 1984),
294 str.

Zavod za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU u Zadru nastavio je i ovim dvobrojem plodnu izdavačku djelatnost.

Mate Suić, *Dalmaticum mare* (5—20). Povod mu daje izričaj u poznatoj ispravi Petra Krešimira kojom 1069. daruje samostanu sv. Krševana u Zadru otok Maun »in nostro dalmatico mari«. Autor ispituje najranije nazive za Jadransko more: Ilirsko, Gornje, Jonsko, Adrijatičko i Dalmatičko. Posljednji je najmlađi i nastao je, zacijelo, kad se formirala rimska Dalmatia. Konstatira da se »Dalmaticum mare« javlja kod Lukana (od 39. do 65. god.) i Tacita. Opet ga izravno spominje Konstantin Porfirogenet (pol. X st.). Car pod tim imenom (smatra autor) obuhvaća šire područje nego je hrvatsko i dalmatinsko primorje toga vremena. »Konstantinovo 'Dalmatinsko more' svojim se prostranstvom u glavnim crtama poklapa s morem što su ga i rimski i stariji bizantski pisci zvali Adrijatičkim« (13). Odatle dalji zaključak da se u Krešimirovo doba to more tako zvalo i da se Maun nalazio u dijelu kraljeva mora koje oplakuje kopno njegove države. On ga je zato mogao i smio darovati drugome kao svoje vlasništvo »u našem dalmatinskom moru«.

Vesna Jakić-Cestarić, *Pašmanski posjedi samostana sv. Ivana krajem XI, stoljeća i njegova nastavljača samostana sv. Kuzme i Damjana početkom XIII. stoljeća. Prilog historijskoj topografiji i toponimiji* (21—55). Samostan je osnovao Petar Krešimir 1059. u Biogradu i obdario posjedom Rogova. Podaci o posjedima sačuvani su u kartularu Polikoriona, koji je objavio Š. Ljubić, a potom i drugi. Autorica istražuje toponomastičke podatke koji se odnose na samostanske zemlje na Pašmanu u drugoj pol. XI st. Ubicira ih i tumači podrijetlo dajući nova objašnjenja. Uallis Pagnana je tkonska Poljana; Uallis Sustina je Svastin; de Cutuno je današnji Tkon; Sub monte sanctorum Cosme et Damiani je Čokovac.

Drugi popis imanja na Pašmanu i Tkonu iz početka je XIII st. kad se samostan poslije 1125. preselio na Pašman i počeo se nazivati sv. Kuzme i Damjana. Autorica se poslužila i jednim neobjavljenim rukopisom — potpunijim i boljim od tiskanih.

U zaključku ističe da su se zemlje iz Polikoriona iz XI st. i popisa iz 1216. zaista nalazile u mjestima Tkonu i Pašmanu, a ne u okolici Biograda.

Josip Kolanović, *Liturgijski kodeksi svetokrševanskog opata Deodata Venijera* (57—84). Kad je samostan 1447. prešao u komendu, tj. na upravu osobama izvan samostana s uživanjem određenih prihoda, samostan je, kaže autor, nazadovao. Stanje se prolazno popravilo u doba opata Zadrana Deodata Venijera (1459—1488). Naručio je izradu liturgijskih kodeksa. To su poznati Venijerijev *Missale*, »remek-djelo sitnoslikarstva u Dalmaciji«, koji je netragom nestao 1921. (kao i Kartular samostana sv. Krševana), *Epistolarium* i *Evangelistarium* (čuvaju se u Nacionalnoj biblioteci u Beču), *Rituale* je u Zadru kao eksponat »Stalne izložbe crkvene umjetnosti«. Opisuje pismo, sitnoslikarije, inicijale i sadržaj. U Prilozima su: inventar samostana iz 1449. i popis namještaja i privrednog inventara na samostanskim posjedima izvan grada.

Stjepan Antoljak, *Veze povjesničara Ivana Luciusa (Lučića) sa Zadrom* (85—100). Upoznaje nas da su Luciusovi suradnici u Zadru bili Šime Ljubavac i Valerije Ponte. Slali su mu potrebne podatke o zadarskim rimskim iskopinama, biskupima, pobunama; prepisuju povelje, kronike, zbornike, rukopise i druge izvore. Stoga je zadarska povijest našla zapaženo mjesto u Luciusovu povijesnom radu — zaključuje autor.

Cvito Fisković, *Palma il Giovane na Orebićima i u Splitu* (101—110). Pošto ga je uklopio u opće i naše kulturno-likovne prilike, umjetničko-kritički vrednuje njegovu sliku »Gospa sa svecima« koju su 1974. poklonili župnoj crkvi u Orebićima Ivo i Ida Jakulić, i nije bila objavljena.

On uočava, na slici istog autora, »Gospa sa svecima i dostojanstvenicima« u Nadbiskupskom dvoru u Splitu, kako bi onaj izrazito lijepo prikazan lik ispred sv. Ivana Krstitelja mogao biti mletački povjesničar i diplomat Pavao Paruti.

Roman Jelić, *Smiljanići — kotarski serdari* (111—132). Zadarski serdari i harambaše bili su zapovjednici narodne vojske iz krajine — krajišnici. Djelovali su uz granicu (ali i dublje) prema Turcima. Podređeni su guvernaduru u Ninu, knezu Posedarskom. Autor prati genealogiju Smiljanića — serdare srednjeg i donjeg zadarskog kotara, na području od Dikla i Kožina do Biograda i Vrane, zajedno s njihovim junačkim djelima. Živjeli su od 1647. do 1832. i dali 9 serdara. Ispravlja netočnosti koje se provlače o njima, npr. da su podrijetlom pravoslavni.

Šime Peričić, *Prilozi iz gospodarskog života Šibenika u XIX stoljeću* (133—152). Na temelju arhivskih podataka fragmentarno navodi da se u Šibeniku osnivaju manufakture različitih profila. To su radionice za bojenje, proizvodnju čokolade, likera, tjestenine, voska, tekstila i dr. Neke su bile kratkotrajne, jer nisu mogle izdržati konkurenciju jeftinije strane robe. Više odskače mlinarska prerada. Koriste se padovi Krke, a kasnije parni i električni strojevi. Podiže se tvornica za tkanje tkanina, vunenog i lanenog prediva, električna centrala i drugi pogoni.

Stanovito značenje ima pomorstvo, premda se ograničava na lokalne linije. Pojava parobroda uzrokovala je (kao i drugdje) opadanje brodarstva. Ni parobrodi ne prekoračuju obalni promet. Luka je mogla odigrati veoma povoljnu ulogu u razvoju grada. To je usporavalo sidrenje ratnih brodova. Unatoč tome Šibenik je u lučkom prometu na trećem mjestu u Dalmaciji, iza Splita i Zadra. Najviše se izvozi vino, maslinovo ulje, soljena riba, ugljen; zatim meso, drvo, stoka i stočarski proizvodi, buhač i povrće. Uvozi se kolonijalna i manufakturna roba, žito, katran, posuđe. Luka je uglavnom bila tranzitna, jer je roba dolazila i odlazila najvećim dijelom u dalmatinsko i bosansko (tursko) zaleđe. Potkraj stoljeća šire se pomorsko-trgovački dometi izvan i preko Jadrana.

Ante Usmani, *Paška solana i sol — proizvodnja i trgovina od 1797. do 1813. godine* (153—177). Pozornost obraća načinu proizvodnje i trgovini solju. Proizvodila se na 23000 m² bazena, koji su se dijelili u one za isparavanje i kristaliziranje soli. Potanko opisuje brigu oko poboljšanja procesa proizvodnje i njezina proširenja. Potkraj mletačke vlasti, zbog državnog monopola i slabe dobiti proizvođača, proizvodnja je nazadovala. Solari su se okrenuli poljoprivredi i ribolovu. Austrijska vlada je uvidjela da je proizvodnja soli jedna od akumulativnih grana dalmatinske privrede, brinula se da se ona poboljša. Vlada je ubirala visoke prihode, a oni su ovisili o povećanju solana. Francuska vlast od 1806. vrlo ambiciozno prilazi poboljšanju proizvodnje. U tome se osobito ističu Vicko Dandolo, L. Dorkić i A. Caraboni s novim idejama u tehnologiji.

Ivan Pederin, *Car Franjo I. o Šibeniku u svom putnom dnevniku iz 1818. godine* (179—206). Nakon instruktivnog uvoda, objavljuje originalni (njemački) tekst i prijevod s komentarom tog zanimljivog opisa boravka u Šibeniku.

Želimir Maštrović, *Osnivanje prvog društva Crvenog križa u Hrvatskoj (Zadar 1878) s osvrtom na humanitarne akcije u Dalmaciji 1866. i 1875. god.* (207—228). 1866. su u Dalmaciji djelovala prva humanitarna društva. U doba bosansko-

-hercegovačkog ustanka po Dalmaciji se 1875. osnivaju odbori za pomoć izbjeglicama. Plod tadašnjih organizacijskih iskustava jest da su se 1878. spojili pojedini odbori i da se pojavila »Domoljubna potporna zadruga Gospojnska u Dalmaciji« u Zadru. To je prvo društvo Crvenog križa u Hrvatskoj, tvrdi autor. Iduće godine formira se slično društvo od članova muškaraca »Domoljubna pripomoćna zadruga Dalmatinska« i djelovala je u sklopu austrijskog Crvenog križa. God. 1894. naziv društva se mijenja u »Pokrajinska pripomoćna zadruga Crvenog krsta za Dalmaciju«.

Kosta Milutinović, *Ivan Meštrović i borba za Dalmaciju. (U povodu 100-godišnjice rođenja.)* (229—290). U opširnoj raspravi slijedi Meštrovićev politički put i razvoj od sredine u kojoj je odrastao, preko formiranja Hrvatskog odbora u Rimu — koji se, prema autoru, nije javno konstituirao — do člana Jugoslavenskog odbora u Londonu. Prati njegovu djelatnost u vezi s konferencijom na Krfu i kongresom potlačenih u Rimu, te raspuštanjem Jugoslavenskog odbora i ostalim radom do 1921. kad je predsjednik tajne organizacije »Galeb«. Njezin cilj bio je protjerati Talijane iz okupiranih dalmatinskih krajeva.

Na kraju Vesna Jakić-Cestarić, *Uz retrospektivnu izložbu izdanja Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru. Uvodna riječ pri otvorenju.* (291—294). Referira što je ta ustanova radila od osnutka pa nadalje.

Na kraju možemo kazati: ovo je trideseti svezak »Radova«. Teško je brojkama iskazati ukupnost stranica u dosad tiskanim brojevima; iznijeti široku suradnju znanstvenika, vrednovati raznolikost tema i problema i sve to procijeniti po kvan- titeti i kvaliteti. Sumarno se slobodno može reći da se u njima ne raspravlja samo o zadarskim nego i o dalmatinskim, hrvatskim, jugoslavenskim i šire jadranskim i mediteranskim sadržajima. Visoka znanstvena razina prinosa odražava se i u ovom, nazovimo ga, jubilarnom dvobroju.

Josip Lučić

RADOVI, Vol. 16, Zagreb 1983, 352 str.

U rubrici »Rasprave« Arnold Suppan, Gradišćanski Hrvati. Integracija i asimilacija u 20. stoljeću. U povodu 450. godišnjice doseljenja (5—42) ističe društveno-političku zaoštrenost problema nacionalnih manjina u Republici Austriji. Autor stavlja primjedbu na definicije austrijskog zakona o narodnim grupama iz 1976. godine i Theodora Veitera koje u sebi ne uključuju socijalno-ekonomski i komuni- kacijski element »narodne grupe« (Volksgruppe). Pri razmatranju demografskog razvoja gradišćanskih Hrvata u 20. stoljeću predočene su četiri tablice (Hrvati na području Republike Austrije 1910—1976. prema jezičnoj pripadnosti tuzemaca, na- rodna pripadnost 1939, zaposleni s hrvatskim materinim jezikom 1910, primaoci dohotka u Gradišću 1951—1971. prema svom socijalnom položaju). Dan je povijesni pregled demografskog razvoja gradišćanskih Hrvata od početka 16. stoljeća, prikazan je njihov položaj za stare Ugarske, austrijskog Gradišća, u njemačkom Reichu i u novom Gradišću. Na kraju teksta je iscrpan popis izvora i literature.

Ivo Perić, Kulturna i politička djelatnost Božidara Petranovića (45—94). Bo- židar Petranović rođen je 1809. godine u Šibeniku. Školovao se u šibenskom franje- vačkom i dominikanskom samostanu, bio je đak srpske gimnazije u Sremskim Karlovcima, nakon toga je završio filozofski tečaj u Grazu, studirao je pravo u Beču i Padovi. Doktorirao je 1833. godine. Radio je u državnoj službi u Zadru, Šibeniku, Splitu, Kninu, Imotskom, na Visu i u Obrovcu, stalno napredujući u službi. Perić smatra da se »Petranović morao lomiti između onoga što mu je dik- tiralo rodoljublje i onoga što mu je onemogućavalo njegov položaj državnog službe- nika« (86). Petranović 1836. godine pokreće godišnjak »Ljubitelj prosvještenija« i

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

Bernard STULLI, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR

i

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 1000 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — svibanj 1986.